

אלוין ה' רוזנפלד

האם שונאי יהודים הם "אנטי-שמים" או "אנטישמים"? מוגש בהוקרה ליהודה באואר

בקריירה הארוכה והמפוארת שלו תרם יהודה באואר תרומות חשובות רבות לחקר השואה והאנטישמיות. כתביו והרצאותיו בנושאים אלו – שתמיד מבטאים ידע נרחב ומנוסחים בבהירות – עיצבו את המחשבה של אינספור חוקרים אחרים בתחומים אלו. בדברים שלהלן אני מבקש להסב את תשומת הלב לתרומה שלו בתחום אחד של לימודי האנטישמיות. יש שרואים בכך פלפול סמנטי גרידא, אבל לאמיתו של דבר הוא חודר ללב השאלה מהי הדרך הטובה ביותר לציין שנאת יהודים ולהבינה לאשורה.

האנטישמיות, שרוברט ויסטריך כינה "השנאה הארוכה מכולן",¹ החלה לפני מאות רבות של שנים. לאחר רדיפת הנאצים והרצח ההמוני של יהודי אירופה היא הייתה רדומה יחסית לפרקי זמן מסוימים, אך מאז מפנה האלף היא שבה והתעוררה ביתר שאת וכיום היא שוב בגדר נוכחות מאיימת באירופה, באמריקה ובמקומות אחרים בעולם. כדי להתמודד ביעילות עם איבה כזאת ולהבין אותה לאשורה חיוני לזהות את הרעיונות המניעים אותה, את הרגשות המזינים אותה, את האידיאולוגיות הממסגרות אותה ואת האנשים המוציאים אותה לפועל. למרבה הצער, בגלל מגוון הדעות הסותרות, המגיעות לעיתים קרובות לידי מחלוקות חריפות, היום קשה מאוד לעשות כן.

מהי אנטישמיות? למי יש הזכות להגדיר אותה? איזה מקום ראוי לתת בדיונים הללו לשנאה קיצונית של מדינת ישראל? האם המונח אנטישמיות צריך לציין איבה ליהודים בלבד או שיש להרחיבו ולהחיל אותו גם על "שמים" אחרים? כל השאלות הללו מעוררות ויכוחים עזים. רוב הוויכוחים האלה מתקיימים באקדמיה, אבל לעיתים הם מוצאים את דרכם גם אל התרבות הכללית. נוסף על כך, לעיתים קרובות אינטרסים פוליטיים מעצבים ומעוותים את הטיעונים המושגיים העוסקים באנטישמיות; בגרסאותיהם הנלהבות ביותר טיעונים אלו גובלים באנטישמיות. בקיצור, המצב מבולבל ונדרשת בהבהרה.

ראשיתו של הבלבול לפני שנים רבות והוא קשור, בין השאר, לאיות המילה: "אנטי-שמיות" עם מקף, או "אנטישמיות" בלי מקף. לא מדובר בסוגיה טריוויאלית ואין היא מסתכמת בהעדפה של כתיב מסוים ותו לא. למשל, לפני כמה שנים טען הפעיל הפוליטי האמריקאי רלף ניידר (Ralph Nader) כי "כיום האנטישמיות הגרועה בעולם מופנית נגד ערבים וערבים אמריקאים [...]". הגזע השמי הוא ערבים ויהודים, והצירוף

¹ Robert S. Wistrich, *Antisemitism: The Longest Hatred*. New York: Pantheon Books (1992).

אנטי־שמיות אינו בבעלות היהודים.² רוב החוקרים תמימי דעים היום שהתואר "שמי" מציין שפה, לא גזע. לא הערבים ולא היהודים נמנים עם "הגזע השמי". לאמיתו של דבר, "גזע" כזה אינו קיים. אבל כשהם חולקים על עמדה זו, כמה מהשותפים לדעתו של ניידר קובעים בביטחון שערבים אינם יכולים להיות "אנטי־שמים" משום שהם עצמם "שמים". זהו טיעון חסר שחר, אבל יש לו עוצמה פולמוסית ולכן הוא קנה לו שביטה בשיח, בייחוד בקרב מי שעוסקים בהתקפות מילוליות על ישראל.

יש שפע דוגמאות. בספר בעל הכותרת המטעה "על האנטישמיות", שפרסם בשנת 2017 הארגון האנטי־ציוני קול יהודי לשלום (Jewish Voice for Peace), אחד המחברים מוותר לגמרי על המונח "אנטי־שמיות" כיוון שהוא "סותר את העובדה שגם הפלסטינים הם שמים". מחבר אחר מסכים וטוען שהמונח נוכס ביעילות לצורך "התמקדות בעם אחד [היהודים] במקום בכל השאר [...]". מדוע להיות אנטישמי פירושו להיות אנטי־יהודי [...] ולא אנטי־מוסלמי, אנטי־ערבי, אנטי־אתיופי או אנטי־איראני? אחד הפרקים האחרונים בספר, קריאה מרקסיסטית רדיקלית ל"התנגדות דה־קולוניאלית", טוען כי "מרקס עצמו היה שמי" ומסתיים בלהט מהפכני בשיאו: "הניחו לשמים להתאחד והניחו לנו להילחם כדי לשים קץ לעולם!"³

איני יודע אם יהודה באואר טרח לקרוא את הספר המתלהם הזה, שעל אף כותרתו מסור להבנת אנטישמיות הרבה פחות משהוא מסור לגינויה של ישראל ולהאשמתה ב"אפרטהייד", ב"גזענות" ובגרוע מזה. עם זאת, בטיעון שמוצג בספר הוא כבר נתקל בהזדמנויות רבות, הבין בבירור את השלכותיו השליליות והתבטא נגדו בנחרצות. לפני כמה שנים, למשל, כתב באואר ל־*Times of Israel*: "המונח אנטי־שמיות (כפי שאתם מאייתים אותו) הוא חסר משמעות, משום שאין שום שמיות שאפשר להיות 'אנטי' כלפיה [...]". יש שפות שמיות, ובכללן למשל הטיגרינית באתיופיה, והמונח אינו משמש להבעת סלידה מהטיגרים. אינך יכול להיות אנטי־שמי ממש כפי שאינך יכול להיות אנטי־יהודי־אירופי"⁴.

שנים אחדות קודם לכן, בהתכתבות עם המו"ל של ספרו המוקדם *The Holocaust in Historical Perspective*, הבהיר באואר שהוא לא יאשר את פרסומו של הספר אלא אם כן תאוית המילה המציינת שנאת יהודים "אנטישמיות" ולא "אנטי־שמיות". לדברי אדוארד אלכסנדר, שמילא תפקיד בהוצאתו לאור של הספר:

² Matt Lebovic, "What's in a Hyphen? Why Writing Anti-Semitism with a Dash Distorts its Meaning", *Times of Israel*, August 23, 2018, <https://www.timesofisrael.com/whats-in-a-hyphen-why-writing-anti-semitism-with-a-dash-distorts-its-meaning/>

³ Jewish Voice for Peace, *On Antisemitism: Jewish Voice for Peace, Solidarity and the Struggle for Justice*, foreword by Judith Butler, Chicago: Haymarket Books (2017), pp. 117, 203, 205, 227.

⁴ דבריו של באואר מצוטטים בתוך: "What's in a Hyphen?", Lebovic.

[באואר] התעקש – ונענה בחיוב – שלפרק הפותח תצורף ההערה הזאת: "אנחנו מעדיפים את האיות 'אנטישמיות' מן האיות 'אנטי־שמיות' כדי שלא ישתמע שיש איזו 'שמיות' ששונאי יהודים מתנגדים לה. לאמיתו של דבר את המונח 'אנטישמיות' טבעו בסוף שנות השבעים של המאה התשע־עשרה אנשים שחיפשו מונח פסידר־מדעי ל'שנאת יהודים', שהחל להישמע ברברי. אנטישמים אינם שונאים שמים; הם שונאים יהודים."⁵

אי אפשר לנסח את המחלוקת בדרך בהירה יותר, ועם זאת היא נמשכת, וצפויה להימשך בעתיד הנראה לעין, בדומה למחלוקות על השימוש במונח "השואה". אחד הכותבים ב"על האנטישמיות", שהוציא הארגון קול יהודי לשלום, שואל למשל: "מדוע כשהמילה 'שואה' נזכרת פונים הלב והראש אך ורק אל מחנות המוות של אירופה ומצוקת היהודים? מדוע המילה 'שואה' לעולם מיודעת? [...] לעמים רבים הייתה שואה – אז למה הנרטיב חל אך ורק על החוויה של יהודי אירופה?"⁶

שאלות כגון אלו אינן נובעות רק מבורות בענייני היסטוריה אלא גם מזדון. לזכותו של יהודה באואר ייאמר שהוא סיפק לטיעונים מסוג זה תשובה סמכותית בספר אחר ספר, מאמר אחר מאמר. אחרים הלכו בעקבותיו ועשו כמותו. ההתערבות שלו בשאלת איותו של המונח המשמש לציין שנאת יהודים כבר בשלב מוקדם, ואחר כך שוב ושוב, אינה אלא דוגמה אחת, לא טריוויאלית, להבהרה ההכרחית שסיפק באואר בקריירת מחקר ארוכה וראויה לשבח.

כתיב אינו בדיוק נושא הרה גורל, אבל הוא גם לא חסר רלוונטיות לאופן שבו אדם מבין ומתאר חוויה אנושית. האם איות "אנטישמיות", בלי מקף, במקום "אנטי־שמיות" יתקן את השימוש הלקוי במילה? לא בקרב מי שהשימוש שלהם במילה לקוי מרצון מן הסתם, אבל אולי יהיה בו כדי להבהיר לאחרים שאיש מעולם לא הפה או קילל יהודי משום שהוא שונא "שמיות", אלא רק משום שהוא שונא יהודים. על תובנה זו ועל תובנות רבות אחרות אנחנו חבים תודה ליהודה באואר.⁷

באואר התעקש כל ימיו על הצורך בשיח מחקרי בהיר. ברוח זו אני מבקש להרחיב את המחשבות האלה על האופן שבו אנחנו חושבים על המונח "אנטישמיות", מגדירים אותו ומאייתים אותו על ידי הצגת בעיה מקבילה: איך עלינו להבין את המונח אנטי־ציונות, למצוא בו היגיון, להגדיר אותו? זהו מונח טעון ביותר וחסידיו אינם עשויים מקשה אחת, אבל יש להם דבר אחד במשותף: כולם רוחשים עוינות עמוקה למדינת ישראל – משנאה

⁵ Edward Alexander, "How Should We Spell 'Antisemitism'?", *Algemeiner*, June 13, 2019, <https://www.algemeiner.com/2019/06/13/how-should-we-spell-antisemitism/>

⁶ *On Antisemitism*, pp. 117–118

⁷ הליגה נגד השמצה אימצה רשמית את האיות הזה בשנת 2021; ראו: Anti-Defamation League, "Spelling of antisemitism vs. anti-Semitism", <https://www.adl.org/spelling>

יוקדת לעצם קיומה של מדינה יהודית ועד התנגדות מורכבת יותר לעצם הרעיון של קיום יהודי קיבוצי שמוגדר במונחים לאומיים.

העמדות האנטי־ציוניות נפוצות היום מאוד הן בגרסה הגולמית שלהן הן בגרסה המתוחכמת יותר. קולן נשמע באמצעי התקשורת וברשתות החברתיות, בקמפוסים של קולג'ים, בכנסיות ובארגוני עובדים מסוימים, בעולמות הספורט והבידור ובאגפים מסוימים של השדה הפוליטי. דבר אחד משותף לכולן: צורך מוחשי לגנות את ישראל כמדינה פושעת, לא לגיטימית, ודחף לשים לה קץ. בימים אלו סוערות הרוחות – בייחוד בקרב תלמידים בקולג'ים ובאוניברסיטאות, שרובם יודעים בוודאי מעט מאוד – ואולי אפילו לא כלום – על תולדות הציונות, על הטווח המושגי של המחשבה הציונית ועל הישגיה הרבים מספור של הציונות. אף על פי כן, רבים מכריזים בהתלהבות שהם אנטי־ציונים, בדרך כלל מתוך אמונה פוליטית אופנתית ורצון להתקבל בקרב קבוצות מסוימות בקמפוס.

מה בדיוק הציונות מסמלת שגורם להם להתנגד לה בלהט רב כל כך? ממש כשם שאנטישמים אינם עוינים "שמיים", לא סביר שהאנטי־ציונות המתפשטת בקמפוסים רבים כל כך ובמקומות אחרים מונעת מידע מבוסס על מקורות הציונות והישגיה או מהיכרות אישית עם המדינה שייסדה הציונות. למעט כמה יוצאי דופן, רוב האנטי־ציונים היום ככל הנראה מעולם לא ביקרו בישראל ולא היו מצליחים לומר שום דבר מהותי על בנימין זאב הרצל, אחד העם או דוד בן־גוריון. במילים אחרות, כדי להבין את ה"אנטי־ציונות" שלהם עלינו להפנות את המבט אל מעבר למה שידוע להם על הציונות כתנועה – ולרוב אין הם יודעים הרבה – ולנסות להבין את הזדון שהם מקשרים למונח זה.⁸

תנו דעתכם על ההצהרה שפרסם תא סטודנטים ("Bar None") באתר הרשמי של בית הספר למשפטים של אוניברסיטת אילינוי:

מטרתנו לחנך ולהניע סטודנטים למשפטים להיות עורכי דין בעלי מודעות חברתית בכל תחום שיעסקו בו, וכן לדאוג שזכויות האזרח יעמדו בראש מעייניהם. אנחנו מכירים בכך שמבנים כגון קפיטליזם, עליונות לבנה, ציונות, סקסיזם, קוירפוביה, אסלאמופוביה ואנטי־שמיות כמערכות דיכוי שיש לפרקן. אנחנו אנטי־קפיטליסטים, אנטי־אימפריאליסטים ואנטי־גזענים, ואנחנו חותרים לגלם את הפרקטיקות האלה בעבודתנו המשפטית.

המשפט השני במובאה שלעיל אינו קוהרנטי מבחינה דקדוקית, אבל מבחינה מושגית הוא קוהרנטי אף פחות, שהרי אי אפשר לכלול את הציונות באותה רשימה עם אותם

⁸ לעומת זאת, עם האנטי־ציונים נמנים יהודים רבים, ובכלל זה יהודים ישראלים שהידע שלהם בענייני ציונות אינו שטחי כלל וכלל ובכל זאת הם מתנגדים לקיומה של מדינה יהודית – ולא רק למנהיג מסוים או למדיניות מסוימת אלא למדינה עצמה. השפעתם על התפתחות ההגות והפעילות הפוליטית האנטי־ציוניות אינה זניחה והיא ראויה לתשומת לב בזכות עצמה, אבל אי אפשר לעסוק בה בהקשר של מאמר זה.

"איזמים" ראויים לגינוי ובו בזמן להכריז שאתה נגד "אנטי־שמיות". על פי התפיסה הרווחת, הציונות טוענת לזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית לאומית במדינה עצמאית וריבונית. האנטי־ציונות דוחה את הזכות הזאת ומבקשת לשלול את הלגיטימיות של האומתיות (nationhood) היהודית ולחסל את המדינה שהייתה הביטוי הפוליטי והטריטוריאלי שלה במשך יותר משבעה עשורים. כיוון שכמעט מחצית מאוכלוסיית היהודים בעולם שוכנת כיום בישראל, ורוב היהודים המתגוררים מחוץ לה מזדהים עימה, "פירוק" המדינה עלול להמיט אסון על העם היהודי. אפשרות כזאת, שמוצגת שני דורות לאחר שהנאצים השמידו את רוב יהדות אירופה, תהיה שיאה של אחת ההתגלמויות ההרסניות ביותר של האנטישמיות.

לכן עצם הכנסתה של "ציונות" לרשימה זו של "מערכות דיכוי שיש לפרקן" היא עצמה אנטישמית. מוח שהלך שולל אחר מילים אופנתיות חדשות לא יחשוב כך; עם זאת, לא חשיבה היא שפועלת כאן, אלא רגש, ולצידו איתות סגולה (virtue signaling) פוליטי צדקני. כל זה מוצג לראווה באתר של אחד מבתי הספר המובילים למשפטים באמריקה, ואפשר למצוא שפע ביטויים של רגשות דומים בקמפוסים אחרים באמריקה.

האם הגענו לשלב שבו כדי לדבר על הפתולוגיה הזאת עלינו לשקול להשמיט את המקף מ"אנטי־ציונות" ולכתוב "אנטי־ציונות"?⁹ אני מכנה זאת פתולוגיה כדי להדגיש את המקורות הלא־רציונליים שלה ואת מטרותיה הקטלניות. שורשי הצורה בעלת הפוטנציאל ההרסני ביותר של שנאת יהודים בזמננו ניזונים מעוינות עזה, שמוסויות במונח "אנטי־ציונות". האם יכולה ההחלטה לקרוא לפתולוגיה הזאת "אנטי־ציונות" ולא "אנטי־ציונות" לסייע למתן את הרגשות התוקפניים המזינים שנאה כזאת? נראה שלא, אבל אולי אם נשמיט את המקף נוכל לשחרר את הציונות עצמה ונאפשר לה להיות תנועה שיש להתגאות בה ולא להשמיצה ולבוז לה.

זו מטרה שאפתנית, ובהתחשב בקשרים ההדוקים בין האנטישמיות ובין חלק גדול מן האנטי־ציונות בת זמננו אפשר שלא יהיה קל להגשימה. הניסוח שהציע המחבר הבריטי אלן ג'ונסון לקשרים אלו נחקק בזיכרון: "התכונות המהותניות והדמוניות שיוחסו בעבר ל'יהודי' מיוחסות כעת לישראל: זדונית מעצם טבעה, בעלת שליטה מוחלטת, צמאת דם, מכשול בפני עולם טוב יותר, טהור יותר ורוחני יותר."¹⁰

הניסוח של ג'ונסון הולם. עם זאת, יש להכיר בהבדלים הסמנטיים בין אנטישמיות לאנטי־ציונות. כפי שטען יהודה באואר באופן משכנע, "אנטי־שמים" אינם נגד "שמיות" כיוון שאין דבר כזה. הם שונאים יהודים. לעומת זאת, "הציונות" קיימת, ובזכותה גם

⁹ אחת מההצעות ברוח זו ראו: Ben Cohen, "Anti-Zionism' without the Hyphen", *JNS.org*, February 22, 2019, <https://www.jns.org/opinion/anti-zionism-without-the-hyphen/>

¹⁰ Alan Johnson, "Denial: Norman Finkelstein and the New Antisemitism", *Fathom* (August 2018), <https://fathomjournal.org/denial-norman-finkelstein-and-the-new-antisemitism/>

ישראל קיימת. אנטי־ציונים מתעבים אותה ונהנים להוקיע אותה. ואולם רוב מנאציה ומכפישיה של הציונות אינם יודעים כמעט דבר על המציאות שהם מתנגדים לה בלהט שכזה. המונח ציונות משמש אותם לקטרוג, כמו המונח גזענות והומופוביה ונאציזם. לרוע המזל, הוא נטמע באוצר המילים הפוליטי והמוסרי של האנטי־ציונים ככינוי גנאי. בפיהם "ציונות" מצטרפת ל"סקסיזם", ל"עליונות לבנה" ולעוד "מערכות דיכוי" לכאורה ומשמשת מושא להתנגדות פעילה ובסופו של דבר לפירוק.

אני מודה שבשלב זה מדובר בבעיות שחורגות מהבדלי איות ומהרעיונות המנוגדים שאולי הם מבטאים. לאמיתו של דבר, כמו האנטישמיות, אנטי־ציונות ביסודה אינה רעיון. כמו האנטישמיות, היא רגש עז מוחש מאוד ועוין מאוד, והיא מעלה על הדעת תובנה שניסח ז'אן פול סארטר בספר משנת 1946: "לולא היה היהודי קיים, היה האנטישמי ממציא אותו".¹¹

למעשה, הוא אכן המציא אותו, או המציא אותו מחדש מתוך דמיונות שווא מרושעים כדמות זדונית, מאיימת, שיש לפחוד מפניה ולשנוא אותה. היהודי הישראלי עוצב מחדש באופן דומה בדמיון האנטי־ציוני הפופולרי בן זמננו, שבו הוא עומד בשורה אחת עם התגלמות הרוע. ברגע שהדמויות האלה מנורמלות בתרבות לא קל לעקור אותן ממנה. אחד האתגרים החשובים העומדים לפנינו הוא לטפל בהן ביעילות בטרם יגרמו נזק רב מכפי שכבר גרמו.

¹¹ ז'אן־פול סארטר, *הרהורים בשאלה היהודית*, (תרגום: מנחם ברינקר), תל אביב: ספרית פועלים (1978), עמ' 10.